

Ryszard KOWALCZYK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Zarys tradycji i rozwoju czasopiśmiennictwa regionalistycznego w Wielkopolsce w latach powojennych do 1989 roku

Region wielkopolski¹ ma stosunkowo duże osiągnięcia w dziedzinie rozwoju zarówno idei regionalizmu² oraz będącego jego wyrazem społecznego ruchu kulturalnego³ i naukowego⁴, a także turystyczno-kra-

---

¹ Por. *Charakter regionalny województwa wielkopolskiego*, pod red. T. Czyż, Poznań 2011.

² Według Stanisława Dąbrowskiego: „Regionalizm [...] można definiować jako zespół oryginalnych i specyficznych wartości duchowych i materialnych, wyraz indywidualnych i zbiorowych poglądów i postaw, i odpowiadających im działań (inspirowanych specyficznymi wartościami materialnymi i duchowymi regionu)”. S. Dąbrowski, *Regionalizm z perspektywy historycznej*, w: *Regionalizm polski (przeszłość i terażniejszość)*, pod red. A. J. Omelaniuka, Ciechanów 1990, s. 21. O regionalizmie wielkopolskim i regionalistach wielkopolskich pisali na przykład: Ludwik Gomolec (*Regionalizm wielkopolski*, „Kronika Wielkopolski” 1986, nr 3, s. 84–99), Witold Jakóbczyk (*Dawniejszy regionalizm w Poznańskim*, „Kronika Wielkopolski” 1986, nr 3, s. 76–83), Krzysztof Kwaśniewski (*Regionalizm*, „Rocznik Kaliski” 1987, t. XX, s. 29–44), Józef Pieprzyk (*Regionaliści*, „Kronika Wielkopolski” 1976, nr 1–2), Władysław Rusiński (*Regionalizm – historia – gospodarka*, „Kronika Wielkopolski” 1978, nr 1), Jerzy Topolski (*Założenia metodologiczne badań regionalnych w zakresie historii*, „Dzieje Najnowsze” 1973, nr 2). Za ojca wielkopolskiego, czy raczej poznańskiego regionalizmu jako społecznego ruchu kulturowego niektórzy uważają Ryszarda Berwińskiego (1819–1879), rodem z Polwicy koło Zaniemyśla. Przykładem jego pasji zbieractwa pamiątek przeszłości oraz utrwalania legend i podań ludowych były *Listy z pielgrzymki po kraju*, wydane w 1834 roku oraz *Powieści wielkopolskie*, które ukazały się w 1840 roku. O zasługach R. Berwińskiego – ludoznawcy, poety, publicysty, działacza politycznego, romantyka – dla kierunku krytycznego w etnografii polskiej wspomina Zbigniew Zakrzewski, *Wielkopole w kulturze polskiej. Refleksje nad przeszłością*, Poznań 1992, s. 22.

³ O społecznym ruchu kulturalnym w Wielkopolsce, jego początkach, przeobrażeniach, osiągnięciach, pisali m.in. Kazimierz Młynarz (*Spoleczny ruch kulturalny w Wielkopolsce*, „Kronika Wielkopolski” 1986, nr 3, s. 45–66), Józef Pieprzyk (*Odkrywcy regionów*, „Kronika Wielkopolski” 1986, nr 3, s. 100–115), Władysław Jan

joznowczego⁵, jak i towarzyszącej mu zwykle działalności prasowo-wydawniczej o charakterze regionalistycznym⁶, której przypisuje się istotne funkcje⁷.

W rezultacie Wielkopolska ma znakomite tradycje czasopiśmiennictwa regionalistycznego⁸, zarówno z okresu zaboru pruskiego⁹, jak

---

Przybylski (*Kalejdoskop wielkopolskich towarzystw kulturalnych*, „Kronika Wielkopolski” 1986, nr 3, s. 175–183). Zob. także *Spółeczny ruch kulturalny. Tradycja a współczesność*, pod red. D. Jankowskiego, L. Trzeciakowskiego, Poznań 1981.

⁴ Zob. *Dokonania regionalnego ruchu naukowego w Polsce*, pod red. D. Wańki, Kalisz 2008.

⁵ Zob. W. Pol, *Stulecie krajoznawstwa i turystyki Kaliskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego*, Kalisz 2008; *Rzecz o wybitnych ludziach, kulturze ludowej i turystyce Wielkopolski*, pod red. W. Łęckiego, Poznań 2004.

⁶ Zob. B. Wysocka, *Regionalizm wielkopolski w II Rzeczypospolitej 1919–1939*, Poznań 1981; R. Jankowski, *Dzieje prasy kaliskiej*, Kalisz 1983; S. Słopeń, *Regionalne towarzystwa kultury w Wielkopolsce na przełomie wieków*, „Przegląd Wielkopolski” 2000, nr 3–4, s. 5–12.

⁷ Podsumowując wyniki badania czasopism regionalistycznych w Wielkopolsce (choćiaż określanych przez Autora pojęciem „czasopisma regionalne”), jakie ukazywały się w okresie powojennym, do początku lat osiemdziesiątych, Jan Załubski stwierdził, że periodyki te: „Pomagają w upowszechnianiu wyników badań naukowych, uzupełniając tym samym prasę specjalistyczną. Aktywizują środowiska lokalnych regionalistów-amatorów, wnoszących do poznania przeszłości poszczególnych miast i obszarów dużą wiedzę o charakterze przyczynkarskim, wzbogacającą dorobek badaczy profesjonalistów. Prasa regionalna utrwała w kronikarskim zapisie aktualne życie społeczne, polityczne, gospodarcze i kulturalne, stając się w ten sposób jednym z pośrednich źródeł dla przyszłych badaczy. Zespoły redakcyjne czasopism regionalnych doceniają inspiratorską rolę tej prasy. Ukazuje się wiele publikacji proponujących konkretne rozwiązania problemów społeczno-gospodarczych, inicjujących nowe badania regionalne, ożywiających działalność kulturalną” (*Wielkopolskie czasopisma regionalne*, „Kronika Wielkopolski” 1983, nr 3/4, s. 139). Por. też: J. Piński, *Wielkopolskie pisma regionalne*, „Zeszyty Wielkopolskie” 1966, nr 5; T. Szejwkowski, *Wolsztyńskie czasopismo regionalne*, „Zeszyty Wielkopolskie” 1968, nr 1.

⁸ Czasopisma regionalistyczne zwykle określa się w kategoriach charakterystycznego zakresu zainteresowania tematycznego, jak i swoistego zasięgu rozpowszechniania, umożliwiającego wyodrębnienie periodyków lokalnych, mikroregionalnych (subregionalnych) czy regionalnych o wyraźnych cechach regionalistycznych. W *Encyklopedii wiedzy o prasie*, pod red. J. Maślanki, Wrocław 1976, nie występuje kategoria czasopisma regionalistycznego, lecz wymieniono taki typ prasy, jak czasopismo regionalne, zaliczane do rodzaju prasy społeczno-kulturalnej (ibidem, s. 51–52, 174). Podobnie w *Słowniku terminologii medialnej*, pod red. W. Pisarka, Kraków 2006. Natomiast Edward Chudziński w *Słowniku wiedzy o mediach*, pod red. E. Chudzińskiego, Warszawa–Bielsko-Biała 2007, mówi już nie tylko o prasie regionalnej, ale również o prasie regionalistycznej (ibidem, s. 130–131). W konsekwencji uwarun-

i międzywojennego¹⁰, podtrzymywane przez współczesny społeczny ruch regionalistów¹¹, kierujących się tradycyjnym etosem Wielkopolan¹².

kowań tematycznych periodyków regionalistycznych możemy mówić o popularnych regionalistycznych czasopismach ogólnoinformacyjnych (uniwersalnych, skierowanych potencjalnie do każdego odbiorcy) oraz naukowych regionalistycznych periodykach specjalistycznych (monotematycznych, przeznaczonych dla określonej kategorii zawodu, hobby, dyscypliny naukowej, branży, kręgu zainteresowania) i popularnonaukowych, łączących narrację naukową z upowszechnianiem wiedzy. Por. W. Chorążki, *Prasa regionalistyczna w okresie transformacji*, w: *Regionalizm – lokalizm – media*, pod red. E. Chudzińskiego, Bochnia–Warszawa 2001, s. 122.

⁹ Zob. *Bibliografia prasy kaliskiej 1805–2005*, oprac. E. Andrysiak, B. Celer, Kalisz 2005; J. Data, *Tendencje pozytywistyczne w czasopiśmiennictwie wielkopolskim w latach 1848–1870*, Warszawa–Poznań 1975; *Dzieje Wielkopolski (lata 1793–1919)*, t. II, pod red. W. Jakóbczyka, Poznań 1973, s. 211–274, 598–605; W. Jakóbczyk, *Prasa poznańska w latach 1815–1830*, w: *Prasa polska 1661–1864*, pod red. J. Łojka, t. I, Warszawa 1976; idem, *Prasa polska w Wielkopolsce w latach 1832–1858*, w: *Prasa polska 1661–1864*, op. cit., s. 247–259; idem, *Prasa w Wielkopolsce (1859–1918)*, w: *Prasa polska 1864–1918*, pod red. J. Łojka, t. II, Warszawa 1976, s. 177–201; S. Karwowski, *Czasopisma wielkopolskie*, cz. I: 1796–1859, Poznań 1908; B. Kosmanowa, *Prasa polska w Wielkim Księstwie Poznańskim*, w: *Prasa regionalna w Wielkopolsce*, pod red. M. Kosmana, Poznań 2000, s. 9–28; W. Spaleniak, *Encyklopedyczny zarys dziejów prasy wielkopolskiej (1794–1939)*, w: *Z dziejów prasy wielkopolskiej XIX i XX wieku*, t. III, pod red. M. Kosmana, Poznań 1997, s. 14–32.

¹⁰ Zob. H. Florkowski, *Prasa Ziemi Kościańskiej*, Kościan 1977; W. Gill, *Prasa lokalna w Krotoszynie z okresu międzywojennego jako źródło wiadomości o dziejach miasta i regionu w latach 1919–1939*, w: *Z dziejów prasy wielkopolskiej XIX i XX wieku*, t. IV, pod red. M. Kosmana, Poznań 1998, s. 83–106; idem, „Strażnica Kresowa” i „Szyf” – czasopisma szkolnej młodzieży krotoszyńskiej z początku lat trzydziestych okresu międzywojennego, w: *Między historią a politologią*, pod red. T. Wallasa, Poznań 1998, s. 75–82; Z. Kaczmarek, *Prasa gostyńska w okresie międzywojennym*, „Rocznik Leszczyński” 1979, t. III, s. 191–208; S. Kubiak, *Bibliografia zawartości prasy Poznania. Zagadnienia kultury (1919–1939)*, „Prace Biblioteki Uniwersyteckiej”, Poznań 1967; K. Madajka, *Prasa śremska wczoraj i dziś*, w: *Prasa regionalna w Wielkopolsce*, pod red. M. Kosmana, Poznań 2000, s. 123–131; *Spis zawartości prasy wielkopolskiej*, „Prace Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu”, nr 22; M. Szczęsny, *Przyczynek do dziejów prasy śremskiej*, „Kronika Wielkopolski” 1983, nr 3/4, s. 141–160; B. Urbańska, *Prasa średzka w dwudziestoleciu międzywojennym*, w: *Prasa regionalna w Wielkopolsce*, pod red. M. Kosmana, Poznań 2000, s. 81–112; J. Wajer, *Prasa kolska w dwudziestoleciu międzywojennym*, w: *Prasa dawna i współczesna*, część pierwsza, pod red. B. Kosmanowej, Poznań 2000, s. 55–63; K. Walczak, *Czasopisma kaliskie XIX i początków XX wieku. studium bibliologiczne*, Kalisz 2005; J. Załuski, *Media bez tajemnic*, Poznań 2002, s. 11–117; idem, *Prasa lokalna w Wielkopolsce międzywojennej*, w: *Prasa regionalna w Wiel-*

W okresie powojennym rozwój czasopiśmiennictwa regionalistycznego ograniczono systemowo, zgodnie z preferowanymi przez państwo socjalistyczne zasadami koncentracji własności i centralizmu

---

kopolsce, pod red. M. Kosmana, Poznań 2000, s. 69–80. W okresie międzywojennym charakter regionalistyczny posiadał w szczególności miesięcznik „Wici Wielkopolskie”, wydawany w latach 1930–1937, którego tradycje kontynuował miesięcznik „Przegląd Wielkopolski”, ukazujący się od stycznia 1939 roku (do wybuchu wojny wydano 8 numerów). W jego pierwszym numerze napisano: „zgodnie z założeniami i hasłami regionalizmu w miesięczniku naszym zamieszczać będziemy: prace z zakresu fizjografii ziemi wielkopolskiej oraz kultury duchowej, materialnej i społecznej zamieszkującej tę ziemię ludności”.

¹¹ Wśród powojennych regionalistów wielkopolskich, naukowców, badaczy i popularyzatorów regionalizmu, organizatorów regionalnego ruchu społeczno-kulturalnego, naukowego oraz turystyczno-krajoznawczego w Wielkopolsce można wymienić: Pawła Andersa, Stefana Barłoga, Czesława Błaszczyka, Olgierda Błazewicza, Marię Bochan, Zygmunta Borasa, Andrzeja Buczyńskiego, Pawła Bugaja, Józefa Bursztę, Stanisława Chmielowskiego, Antoniego Czubińskiego, Zygmunta Dudę, Henryka Drzewieckiego, Zbigniewa Dworeckiego, Henryka Florkowskiego, Feliksa Fornalczyka, Jana Fularza, Władysława Gilla, Ludwika Gomołca, Zdzisława Grota, Janinę Małgorzatę Halec, Czesława Iwanowskiego, Jana Jajora, Witolda Jakóbczyka, Stefana Jankowiaka, Dzierżymira Jankowskiego, Franciszka Jaškowiaka, Adama Kochanowskiego, Wawrzyńca Kopczyńskiego, Marcelego Kosmana, Bogumiłę Kosmanową Zdzisława Kościńskiego, Tadeusza Krokosa, Czesława Krolka, Krzysztofa Kwaśniewskiego, Gerarda Labudę, Włodzimierza Łęckiego, Jerzego Łojko, Czesława Łuczaka, Witolda Maisla, Edmunda Makowskiego, Piotra Maluškiewicza, Ryszarda Marciniaka, Władysława Markiewicza, Dariusza Matuszewskiego, Benona Miškiewicza, Mariana Olszewskiego, Wojciecha Owsianowskiego, Tadeusza Pasikowskiego, Józefa Pieprzyka, Michała Pietrowskiego, Bogusława Polaka, Edwarda Polanowskiego, Władysława Rusińskiego, Stanisława Sierpowskiego, Stanisława Słopienia, Zdzisława Smoluchowskiego, Waleriana Sobisiaka, Mariana Janusza Strenka, Józefa Świątkiewicza, Bolesława Świącchochowskiego, Hannę Tadeusiewicz, Jerzego Topolskiego, Lecha Trzeciakowskiego, Zbigniewa Tyszkę, Bożennę Urbańską, Krzysztofa Walczaka, Danutę Wańkę, Władysława Węgorka, Jacka Wiesiołowskiego, Bogumiła Wojcieszaka, Zbigniewa Zakrzewskiego, Jana Załubskiego, Bogdana Zgodzińskiego, Franciszka Żmizdińskiego.

¹² *Etos Wielkopolan. Antologia tekstów o społeczeństwie Wielkopolski z drugiej połowy XIX i XX wieku*, wybór i pracowanie W. Molik przy współudziale A. Baszko, Poznań 2005; K. Kwaśniewski, *Mentalność wielkopolska*, w: *Województwo poznańskie. Zagadnienia geograficzne i społeczno-gospodarcze*, pod red. R. Domańskiego, L. Kozackiego, Warszawa–Poznań 1986, s. 531–541. Zob. także *Rola Wielkopolski w dziejach narodu polskiego*, pod red. S. Kubiaka, L. Trzeciakowskiego, Poznań 1979. Krzysztof Kwaśniewski do cech charakterystycznych mentalności Wielkopolan zalicza takie elementy, jak: przedsiębiorczość, gospodarność, pracowitość, zdolność do krytycznego myślenia (ibidem).

decyzyjnego¹³. Co powodowało, iż była to raczej śladowa i słabo rozwinięta część rynku prasowo-wydawniczego w ówczesnej Polsce¹⁴. Jednak pomimo centralizacji prasy oraz niesprzyjających jej rozwojowi warunków politycznych, ekonomicznych i prawnych, podejmowane były w różnych latach nie tylko lokalne¹⁵, lecz również regionalistyczne inicjatywy prasowo-wydawnicze¹⁶. Niemniej segment prasy lokalnej i regionalnej, w szczególności czasopism regionalistycznych, był w Polsce do roku 1989 najsłabiej rozwinięty¹⁷.

---

¹³ Por. W. Pisarek, *Prasa – nasz chleb powszedni*, Ossolineum 1978, s. 113 i n.; T. Kupis, *Niektóre problemy rozwoju prasy polskiej*, „Kwartalnik Prasoznawczy” 1958, nr 1/2, s. 128–130; R. Karpiński, *Prasa w systemie kultury*, Warszawa 1979, s. 82; T. Kowalski, *Ewolucja po rewolucji. Polski system prasowy w procesie zmian*, „Przekazy i Opinie” 1988, lipiec–grudzień, s. 51.

¹⁴ Zob. M. Gierula, M. Jachimowski, *Polska prasa lokalna po II wojnie światowej*, w: *Prasa lokalna jako czynnik kształtowania się więzi lokalnych*, pod red. J. Mikułowskiego Pomorskiego, Rzeszów 1990, s. 39–64; R. Kowalczyk, *Prasa lokalna w systemie komunikowania społecznego*, Poznań 2003, s. 74–95; A. Kozieł, *Prasa w latach 1944–1989*, w: D. Grzelewska, R. Habielski, A. Kozieł, J. Osica, L. Piwońska-Pykało, *Prasa, radio i telewizja w Polsce. Zarys dziejów*, Warszawa 1999, s. 111–171; J. Załubski, *Wielkopolska prasa i jej twórcy w latach 1945–1955*, Warszawa–Poznań 1972; idem, *Prasa wielkopolska II połowy XX wieku (1945–1970)*, t. I, Poznań 2004.

¹⁵ *Krótki rys historyczny czasopiśmiennictwa lokalnego w Polsce*, „Biuletyn Zarządu Głównego RSW «Prasa»”, nr 34, s. 4.

¹⁶ Por. B. Adamczak, *Dziesięć lat czasopisma regionalnego „Ziemia Kaliska”*, „Rocznik Kaliski” 1969, t. II; A. Dytkiewicz, „Przegląd Wielkopolski”, „Odra” 1947, nr 32; S. Dziki, *Zmiany oferty prasowo-wydawniczej (1990–1991)*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1991, nr 3–4, s. 26; R. Filas, *Prasa lokalna a współczesny system środków masowego przekazu*, Toruń 1994; M. Gierula i B. Grzonka, *Prasa lokalna w latach 1989–1991 (na przykładzie województw: bielskiego, częstochowskiego, katowickiego i opolskiego)*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1992, nr 1–2, s. 123; *Prasa lubelska. Tradycje i współczesność*, pod red. J. Jarowieckiego, Z. Wójcikowskiej, Lublin 1986; W. Pepliński, *Transformacja prasy gdańskiej i pomorskiej (1989–1992)*, w: *Transformacja prasy polskiej (1989–1992)*, pod red. A. Słomkowskiej, Warszawa 1992, s. 143; D. B. Rudnicki, *Prasa lokalna województwa bydgoskiego (1989–1991)*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1992, nr 1–2, s. 131; Z. Sokół, *Lokalne czasopisma samorządowe w Polsce południowo-wschodniej (1989–1992)*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1994, nr 1–2, s. 141; J. Załubski, *Prasa wielkopolska II połowy XX wieku (1945–1970)*, t. I, Poznań 2004; idem, *Prasa wielkopolska w latach 1945–1979*, „Kronika Wielkopolski” 1980, nr 2–3; idem, *Wielkopolskie czasopisma regionalne*, „Kronika Wielkopolski” 1983, nr 3/4, s. 119–140; M. Załuski, *Transformacja rynku prasowego regionu bydgosko-toruńskiego*, w: *Transformacja prasy polskiej (1989–1992)*, pod red. A. Słomkowskiej, Warszawa 1992, s. 178.

¹⁷ Por. *Rocznik Statystyczny Kultury 1989*, Warszawa 1989, s. 60–61.

Wiele periodyków regionalistycznych ukazujących się w powojennej Wielkopolsce powołały do życia stowarzyszenia o charakterze społeczno-kulturalnym bądź kulturalno-naukowym, wśród których było także Wielkopolskie Towarzystwo Kulturalne w Poznaniu. Poniżej przedstawimy krótką charakterystykę przykładów regionalistycznych inicjatyw prasowo-wydawniczych, jakie podejmowano na ziemiach wielkopolskich od 1945 roku do roku 1989, czyli do czasu historycznego przełomu społeczno-politycznego¹⁸.

W okresie tym hegemonem na rynku prasy w Polsce, co wynikało z przyjętych rozwiązań ustrojowych realnego socjalizmu, była Robotnicza Spółdzielnia Wydawnicza „Prasa-Książka-Ruch”, która poza czasopismami o charakterze społeczno-politycznym wydawała także prasę społeczno-kulturalną, podejmującą obok treści politycznych problematykę tradycji i osiągnięć kulturalnych regionu. Periodyki te na ogół łączyły przekaz współczesnego życia społeczno-politycznego i gospodarczego środowiska z elementami życia kulturalnego oraz przykładami analizy historyczno-etnograficznej, krzewiąc i pogłębiając w ten sposób wiedzę odbiorców o regionie wielkopolskim. Ich rodowód sięgał postalinowskiej odwilży. Jednak po przekształceniu w 1975 roku struktury terenowej administracji (utworzenie 49 województw) i w efekcie zaistnienia na tym tle układów polityczno-ambicjonalnych w łonie władz nowych województw, czasopisma regionalistyczne stały się przedmiotem zabiegów o nadanie im charakteru periodyków regionalnych, spełniających bardziej rolę informacyjno-propagandową niż regionalistyczną¹⁹. Pod względem wydawniczym znajdowało to wyraz w przekształcaniu miesięczników regionalistycznych w tygodniki oraz wyraźne zwiększanie ich nakładów.

Do takich czasopism należał między innymi miesięcznik regionalny „Ziemia Kaliska”²⁰, wydawany od 1957 roku w Kaliszu. Początkowo

---

¹⁸ Zob. R. Kowalczyk, *Wpływ wydarzeń roku 1989 na rozwój prasy lokalnej w Polsce*, w: *Media a rok 1989. Obraz przemian i nowe zjawiska na rynku*, pod red. Ł. Szurmińskiego, Warszawa 2010, s. 189–196.

¹⁹ Jerzy Jarowiecki, pisząc o przeobrażeniach i cechach rynku prasy powiatowej w latach 50. XX wieku, stwierdził, że ówczesne tygodniki powiatowe: „Cieszyły się umiarkowanym powodzeniem, nie zawsze bowiem uwzględniały zainteresowania środowisk lokalnych, spełniały raczej funkcje agitacyjno-propagandowe, dominowała na ich łamach polityka, tematy ideologiczne i gospodarcze” (*Prasa wydawana w Krakowie – przedmiotem badań nad prasą lokalną*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2011, z. 1–2, s. 72).

²⁰ Czasopismo o społeczno-kulturalnym charakterze powstało na fali przeobrażeń „Polskiego Października” 1956 roku oraz towarzyszącego mu zjawiska tzw. de-

obejmował kolportażem tylko powiaty kaliski i turecki, a później powiaty: kaliski, kępiński, krotoszyński, pleszewski, ostrowski, ostrzeszowski, a po utworzeniu w 1975 roku województwa kaliskiego – obszar całego województwa. Tytuł ten od 1979 roku stał się periodykiem Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Kaliszu, czego efektem było przekształcenie go w tygodnik i wyraźne zwiększenie jego nakładu²¹. Ukazywało się pięć mutacji lokalnych tego tygodnika²². Na części obszaru późniejszego województwa kaliskiego (powiaty: kępiński, krotoszyński, ostrowski, ostrzeszowski) ukazywał się od 1962 roku miesięcznik „Południowa Wielkopolska” (obejmujący z czasem także powiaty jarociński oraz ple-

---

centralizacji, jak stwierdzono w odredakcyjnym materiale wstępnym do pierwszego numeru, który ukazał się w maju 1957 roku. W skład pierwszej redakcji wchodził: Jerzy Kuczyński (redaktor naczelny), Wacław Klepandy, Józef Korcała, Władysław Kościelniak (redaktor techniczny), Jerzy Kwieciński, Mieczysław Leń (sekretarz redakcji), Stanisław Szypulski, Waldemar Wróbel. W pierwszym numerze znalazły się m.in. artykuł Zygmunta Pęcherskiego *Konin leży na węglu brunatnym*, Jana Wernera *Od „Świtu” do „Sztubaka”*, fragment tekstu Marii Dąbrowskiej *Pocieszenie*, wiersze Bogusława Koguta i Edwarda Fischera, fraszki Jana Czarnego. Ideę czasopisma uzasadniono w pierwszym numerze w następujących słowach: „Czasopismo nasze rozumiemy jako wolną trybunę myśli, która może i musi wywierać zasadniczy wpływ na całość kształtu życia zbiorowego naszego regionu. [...] Poza mobilizowaniem wszystkich sił twórczych naszego regionu dla jego coraz pomyślniejszego rozwoju musi spełniać nasz miesięcznik jeszcze inną ważną rolę: być wiarygodnym źródłem informacji dla całego kraju o życiu i problemach Ziemi Kaliskiej. [...] to nie jest czasopismo literackie, ale poświęcone wyraźnie społeczno-gospodarczym i kulturalnym zagadnieniom regionu kaliskiego. [...] Nasze cele i dążenia związane są jak najściślej z naszym aktualnym życiem i wyrażają ambicję – bardzo istotną i zrozumiałą – organizowania tego życia w sposób dla mieszkańców naszego regionu najkorzystniejszy. [...] Tematyka historyczna będzie oczywiście uwzględniona w naszym czasopiśmie, ale w żadnym wypadku nie będzie miała przewagi nad szerokim zakresem aktualnych zagadnień”. Miesięcznikowi towarzyszyło motto z Adama Asnyka, syna Ziemi Kaliskiej: „Trzeba z żywymi naprzód iść. Po życie sięgać nowe”. Wcześniej w Kaliszu w latach 1930–1932 ukazywał się również miesięcznik regionalny „Ziemia Kaliska”, wydawany przez Towarzystwo Przyjaciół Książki w Kaliszu (więcej na ten temat zob. W. Kwiatkowski, *Wspomnienia*, „Ziemia Kaliska” 1957, nr 1, s. 5).

²¹ Na początku nakład jednorazowy wynosił około 5300–6000 egz., w latach następnych systematycznie się zwiększał: w 1979 roku sięgał już około 40 000 egz., a w 1989 roku – 59 000 egz.

²² Należały do nich następujące mutacje: kaliska (wydanie A), ostrowska (wydanie B), ostrzeszowsko-kępińska (wydanie C), pleszewska (wydanie D), krotoszyńska (wydanie E).

szewski)²³. Dwa lata po powstaniu województwa kaliskiego, w 1977 roku w ramach ówczesnej centralizacji subregionalnej wydawanie czasopisma przeniesiono z Ostrowa Wlkp. do Kalisza. Periodyk przetrwał do 1989 roku. W Pile wydawano od 1961 roku miesięcznik „Ziemia Nadnotecka” i kolportowano w powiatach północno-zachodniej Wielkopolski (Chodzież, Czarnków, Drawsko, Krzyż Wlkp., Lubasz, Piła, Połajewo, Trzcianka, Wieleń)²⁴. „Ziemie Gnieźnieńską”, miesięcznik ukazujący się pod tym tytułem w latach 1959–1964, rozpowszechniano na początku w Gnieźnie i powiecie gnieźnieńskim, a później na większym obszarze środkowo-wschodniej Wielkopolski, obejmującym powiaty gnieźnieński, średzki, wrzesiński oraz częściowo powiaty poznański, wągrowiecki i żniński. Od 1965 roku czasopismo to ukazywało się pod tytułem „Przemiany Ziemi Gnieźnieńskiej”²⁵.

W okresie Polski Ludowej niektóre cechy czasopisma regionalistycznego posiadały periodyki wydawane między innymi przez takie jednostki organizacyjne, jak: muzea, biblioteki publiczne, archiwa państwowe, domy kultury. Czasopisma tych podmiotów miały zwykle charakter kulturalno-historyczno-archiwalno-dokumentalny oraz cechy *stricte* naukowe bądź popularnonaukowe²⁶. Ich zadaniem było nie tylko edukowanie

---

²³ Pierwszym redaktorem naczelnym czasopisma był Jerzy Kwieciński. Na początku nakład miesięcznika wynosił około 4700–4900 egz. Później znacznie się zwiększył, na przykład w 1973 roku wynosił 15 tys., lecz od początku lat 80. systematycznie malał (w 1983 – 9,5 tys., 1987 – 7,0 tys., 1989 – 6,0 tys.). Miesięcznik ukazywał się od listopada 1962 roku do września 1989 roku.

²⁴ Nakład miesięcznika na początku wynosił około 3900–4500 egz. Do 1973 roku redaktorem naczelnym miesięcznika „Ziemia Nadnotecka” był Kazimierz Marcinkowski, następnie Jan Arski (1973–1979), wcześniej sekretarz redakcji (1965–1973). Czasopismo w listopadzie 1979 roku przekształcono w „Tygodnik Piłski – Ziemia Nadnotecka” i wydawano pod egidą Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Pile. Jako ciekawostkę można podać, iż w latach 1930–1931 periodyk pod tytułem „Ziemia Nadnotecka” redagował Zygmunt Stryczyński i wydawał jako miesięcznik krajoznawczy-ilustrowany, który był organem Koła Krajoznawczego Młodzieży Gimnazjum im. Janka z Czarnkowa. Na temat powojennej historii prasy piłskiej zob. J. Poreda, *Kup Pan gazetę*, „Ziemia Nadnotecka” 1961, nr 3, s. 2, 7.

²⁵ Nakład czasopisma na początku wynosił około 4000–4700 egz. Do kwietnia 1983 roku tytuł był miesięcznikiem, później tygodnikiem. Od grudnia 1994 roku nosi tytuł „Przemiany na Szlaku Piastowskim”. Redaktorami naczelnymi czasopisma w latach 1959–1994 byli w kolejności: Janusz Biniak, Maciej Maria Kozłowski, Wojciech Śtaszewski (ur. 8.08.1930, zm. 18.07.1996), Maria Borowicz, Ewa Błachowiak.

²⁶ Zob. *Czasopisma naukowe bibliotek, archiwów, muzeów. Tradycje – role – perspektywy*, pod red. A. Królczyk, Kórnik 2010.

i krzewienie kultury, badanie przeszłości, jej porządkowanie i dokumentowanie, ale również promowanie działalności i oferty jednostek wydawniczych.

Należał do tej kategorii na przykład „Fontes Archaeologici Posnanienses. Annales Musei Archaeologici Posnaniensis”, **wyspecjalizowany naukowy nieregularny rocznik Muzeum Archeologicznego w Poznaniu**²⁷ ukazujący się od lat 50-tych XX wieku pod redakcją Lecha Krzyżaniaka (zajmuje się głównie sprawozdaniami z wykopaliisk archeologicznych w Wielkopolsce oraz zbiorami zgromadzonymi w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu)²⁸. Do tej grupy czasopism regionalistycznych zaliczymy również następujące tytuły: „Rocznik Nadnotecki”, który ukazywał się w latach 1966–1999 w Pile (wydawany od 1981 roku pod patronatem Muzeum Okręgowego w Pile)²⁹; półrocznik „Leszczyńskie Zeszyty Muzealne” Muzeum Okręgowego w Lesznie, edytowany w latach 1988–1990 (na czele redakcji stał Eugeniusz Śliwiński) oraz nieregularnie wydawane przez Muzeum Okręgowe w Koninie od 1989 roku „Zeszyty Muzealne”, które ukazywały się pod redakcją Łucji Pawlickiej-Nowak³⁰.

Z perspektywy zainteresowań badacza czasopiśmiennictwa regionalistycznego w Wielkopolsce specyficznym periodykiem – chociażby ze

---

²⁷ Wydawany stosunkowo regularnie od 1950 roku do 1987/1988 – 36 tom ukazał się w 1988 roku. Natomiast tom 37 wydano dopiero w 1992 roku, tom 38 w 1997, tom 39 w 2001, tomy 40–41 w 2005, po roku 2006 rocznik ukazywał się już regularnie.

²⁸ Działy rocznika: „Studia i materiały” (zawierają artykuły dotyczące problematyki ściśle archeologicznej, w tym wyników badań i ekspertyz archeologicznych z regionu wielkopolskiego oraz zbiorów Muzeum Archeologicznego w Poznaniu), „Varia” (pomieszczono tam m.in. informacje o archeologicznych zbiorach muzealnych w Wielkopolsce, bibliografię pracowników Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, biografie i biogramy zmarłych archeologów poznańskich, sprawozdania z działalności Muzeum). Redaktorem naczelnym od 2008 roku jest Marzena Szymt. Obecnie rocznik ukazuje się w nakładzie jednorazowym 500 egzemplarzy.

²⁹ Początkowo na czele komitetu redakcyjnego „Rocznika Nadnoteckiego” stał profesor Jerzy Topolski. Od tomu XV–XVI, 1984/1985 obowiązki te przejął profesor Zygmunt Boras.

³⁰ Od 2006 roku zmieniono tytuł na „Konińskie Zeszyty Muzealne”. Czasopismo zamieszczało sprawozdania z działalności muzeum oraz artykuły o dziejach Konina, wybranych obiektach historycznych, odkryciach archeologicznych, zbiorach muzealnych, wystawach oraz wybitnych postaciach Konina. Dwa numery czasopisma wydano w 1989 roku, natomiast trzeci pojawił się dopiero w 2006 roku, czwarty w 2008 roku, piąty w 2009 roku.

względem na *stricte* naukowy charakter (o czym świadczą nazwiska wybitnych autorytetów naukowych publikujących na jego łamach), zawężoną tematykę (bibliotekarstwo, bibliofilstwo, źródłoznawstwo) oraz rolę (ważnego źródła do badań historycznych), a także długowieczność, czasopismo ukazywało się z przerwami od maja 1929 roku – był rocznik „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej”. Periodyk zawierał artykuły poświęcone bibliotekoznawstwu, bibliofilstwu. Zamieszczano w nim materiały źródłowe do badań historycznych, w tym historii Wielkopolski. Informowano o działalności Biblioteki Kórnickiej oraz popularyzowano jej zbiory. Do wybuchu II wojny światowej ukazały się zaledwie dwa numery czasopisma w latach 1929 i 1930. Dopiero w 1946 roku wydano trzeci numer, czwarty ukazał się w 1947 roku, a piąty w 1955 roku. W latach 1948–1954 czasopisma nie wydawano³¹.

Przykładem czasopisma o ambicjach naukowych, ukazującego się między innymi pod patronatem Archiwum Państwowego w Lesznie w latach 1977–1989, był „Rocznik Leszczyński”. Zamieszczali w nim swoje opracowania o charakterze społeczno-kulturalnym również regionaliści leszczyńscy.

Wśród czasopism o charakterze regionalistycznym wydawanych przez państwowe jednostki organizacyjne wskazać można też na „Informator Kulturalny i Turystyczny Województwa Leszczyńskiego”, którego wydawcą w latach 1977–1982 był Wojewódzki Dom Kultury w Lesznie, a następnie Leszczyńskie Towarzystwo Kulturalne³². Od marca do grudnia 1974 roku ukazały się też siedem numerów „Szamotulskiego Informatora Kulturalnego”, wydawanego przez Powiatowy Dom Kultury w Szamotułach.

Do kategorii swoistego typu wyspecjalizowanego czasopisma regionalistycznego o naukowym charakterze, którego edytorem było stowa-

---

³¹ Redaktorami naczelnymi „Pamiętnika Biblioteki Kórnickiej” byli kolejno: Józef Grycz (dyrektor biblioteki, inicjator pisma, od 1929), Stanisław Bodniak (1930–1947), Stanisława Jasińska (1955–1958), Stefan Weymann (1959–1976), Marcei Kosman (1977–1983), Helena Chłopocka (1986–1993), Barbara Wysocka (1996–2007). Szerzej na ten temat: B. Wysocka, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej”. *Zarys historii*, w: *Czasopisma naukowe bibliotek, archiwów, muzeów. Tradycje – role – perspektywy*, red. A. Królczyk, Kórnik 2010, s. 45–50.

³² Leszczyńskie Towarzystwo Kulturalne przejęło obowiązki wydawcy tego czasopisma od maja 1982 roku. Periodyk ukazywał się najpierw z częstotliwością miesięcznika, od 1990 roku stał się kwartalnikiem, zaś od lipca 1991 roku dwumiesięcznikiem. Na czele redakcji stała Barbara Głowinkowska.

rzyszenie naukowe, możemy zaliczyć „Zeszyty Naukowe Kaliskiego Towarzystwa Lekarskiego”, ukazujące się nieregularnie od 1972 roku³³.

Regionalistyczny charakter oraz regionalny zasięg rozpowszechniania posiadał społeczno-kulturalny półrocznik „Zeszyty Wielkopolskie”, wydawany od maja 1964 roku przez Wielkopolskie Towarzystwo Kulturalne w Poznaniu (WTK), założone jesienią 1962 roku. Na czele redakcji czasopisma stał Feliks Fornalczyk, literat, dziennikarz, członek Prezydium Zarządu WTK³⁴. Czasopismo pełniło rolę platformy wymiany doświadczeń środowisk naukowych i kulturalnych ówczesnego dużego województwa poznańskiego, skupionych na teorii i praktyce kulturalno-oświatowej³⁵. Towarzystwo to wydawało też w latach 1968–1972

---

³³ Kaliskie Towarzystwo Lekarskie (KTL) powstało 7 czerwca 1877 roku i należy do jednego z najstarszych tego typu towarzystw w kraju. Na czele pierwszej redakcji czasopisma stanął dr med. Zbigniew Kledecki, jednocześnie prezes KTL. Nakład jednorazowy periodyku wynosił wówczas 1000 egz. Numer drugi „Zeszytu Naukowego Kaliskiego Towarzystwa Lekarskiego” (taki bowiem był nowy tytuł) ukazał się w 1974 roku w nakładzie 1500 egz. Następny numer czasopisma wydano dopiero w 1984 roku w mniejszym nakładzie, a mianowicie w 500 egz. Na numer czwarty musieliśmy czekać aż do 1998 roku, od którego periodyk ukazuje się już regularnie co roku, lecz w mniejszym nakładzie jednorazowym około 300 egz. W 2001 roku przywrócono czasopismu jego pierwotną nazwę: „Zeszyty Naukowe Kaliskiego Towarzystwa Lekarskiego”. Na zawartość rocznika składały się artykuły dotyczące problematyki klinicznej oraz historii medycyny kaliskiej, w tym omawiające losy lekarzy, ich dorobek naukowy oraz osiągnięcia na niwie społecznej. Poruszano także zagadnienia organizacji kaliskiej służby zdrowia, sytuacji sanitarnej i zdrowotnej Kalisza oraz przedstawiano dzieje poszczególnych kaliskich placówek szpitalnych. Zamieszczano kronikę działalności Kaliskiego Towarzystwa Lekarskiego, a także wspomnienia pośmiertne kaliskich lekarzy.

³⁴ Czasopismo ukazywało się od maja 1964 roku do października 1972 roku. Periodyk redagował zespół w składzie: Feliks Fornalczyk, Jerzy Kołtuniak, Edmund Makowski, od numeru 13 w miejsce Jerzego Kołtuniaka wszedł Czesław Burdziński. Najpierw posiadał on stosunkowo duży nakład, około 2,5 tys. egz., następnie znacznie mniejszy, 700 egzemplarzy. Objętość utrzymywano na poziomie 140–160 kolumn. Ogółem wydano 15 numerów czasopisma. Zostało ono zastąpione przez kwartalnik „Kronika Wielkopolski”. Podsumowując rolę „Zeszytów Wielkopolskich” na mapie kulturalnej Wielkopolski, Stanisław Słopień napisał: „Ukazywało ono najlepsze doświadczenia społecznego ruchu kulturalnego i pracy kulturalno-oświatowej, zajmowało się sprawami inteligencji i jej roli w życiu regionu oraz kraju” (*Wielkopolskie Towarzystwo Kulturalne – czasy, ludzie, inicjatywy*, „Kronika Wielkopolski” 1986, nr 3, s. 35).

³⁵ Zadania czasopisma jego redakcja określiła w sposób następujący: „«Zeszyty Wielkopolskie» mają stanowić źródło podstawowych informacji o dorobku naukowym

nieregularnie „Biuletyn Informacyjny WTK”, zaś w okresie 1983–1984 „Informator Regionalisty”, periodyk przeznaczony do użytku wewnętrznego działaczy WTK (w szczególności Klubu Regionalistów WTK) oraz członków zrzeszonych w nim lokalnych stowarzyszeń społeczno-kulturalnych, towarzystw przyjaciół oraz miłośników miast i gmin. Periodyki te zajmowały się działalnością szeroko rozumianego ruchu regionalistycznego w Polsce, szczególnie w Wielkopolsce. Następnie WTK rozpoczęło edycję kwartalnika „Przegląd Wielkopolski”, czasopisma o charakterze popularnonaukowym i regionalistycznym, poświęconego kulturze, historii, ekorozwojowi i turystyce regionu wielkopolskiego, które zaczęło się ukazywać od grudnia 1987 roku³⁶. Na czele redakcji obu tych wydawnictw stał Stanisław Słopeń, działacz niezmiernie zasłużony dla rozwoju kultury wielkopolskiej i ruchu regionalistycznego w Polsce³⁷.

---

i kulturalnym Poznania i województwa poznańskiego, ze szczególnym uwzględnieniem spraw nowego ośrodka przemysłowego w rejonie Konin–Turek–Koło. Pragniemy na kartach tego wydawnictwa pokazywać najlepsze i najciekawsze doświadczenia z zakresu zagadnień społecznego ruchu kulturalnego, pracy kulturalno-oświatowej na wsi czy wreszcie roli i miejsca nowej socjalistycznej inteligencji w naszym życiu” („Zeszyty Wielkopolskie” 1964, nr 1, s. 1). Działy czasopisma: Artykuły, Bibliografia, Dokumenty, Korespondencja, Kronika, Materiały, Profile, Sprawozdania.

³⁶ W Poznaniu już w latach 1911–1914 ukazywało się czasopismo pod tytułem „Przegląd Wielkopolski”, który według Witolda Jakóbczyka „nie koncentrował się na tradycyjnej regionalistyce, lecz miał szersze zainteresowania kulturalne oraz ideologiczno-polityczne jako organ niewielkiego Związku Narodowego” (*Dawniejszy regionalizm w Poznaniu*, „Kronika Wielkopolski” 1986, nr 3, s. 78). Twórcy współczesnego „Przeglądu Wielkopolski” nawiązują bezpośrednio do tytułu międzywojennego: „Przegląd Wielkopolski. Miesięcznik regionalny poświęcony zagadnieniom kultury wielkopolskiej w przeszłości i w chwili obecnej”, którego pierwszy numer ukazał się w styczniu 1939 roku, staraniem księgarza poznańskiego Jana Jachowskiego. W skład redakcji wchodził: Adam Kaletka, Zdzisław Grot oraz Wincenty Ostrowski. Wybuch II wojny światowej przerwał dzieje czasopisma, którego wydawanie wznowiono dopiero w styczniu 1946 roku (ostatni numer 4–6 ukazał się z datą kwiecień–czerwiec 1947 roku). Idea powrotu do tradycji tego czasopisma wykuwała się w latach 1984–1986 w gronie działaczy Wielkopolskiego Towarzystwa Kulturalnego we współpracy z Poznańskim Towarzystwem Przyjaciół Nauk, Klubem Ekologicznym w Poznaniu i Towarzystwem Miłośników Miasta Poznania. Wznowiony w 1987 roku „Przegląd Wielkopolski” współpracował z Poznańskim Towarzystwem Przyjaciół Nauk, Polskim Klubem Ekologicznym, Okręg Wielkopolski, Stowarzyszeniem Gmin Regionu Wielkopolski, Stowarzyszeniem Gmin i Powiatów Wielkopolski.

³⁷ Przez redakcję „Przeglądu Wielkopolski” przewinęło się wiele osób: Anna Weronika Brzezińska, Małgorzata Cichoń, Włodzimierz Dudkowiak, Tadeusz A. Ja-

Innym przykładem czasopiśmiennictwa regionalistycznego, wydawanego przez stowarzyszenie społeczno-kulturalne, jednak o znacznie mniejszym zasięgu rozpowszechniania oraz zakresie zainteresowania, był ukazujący się nieregularnie od 1972 roku „Pamiętnik Towarzystwa Miłośników Ziemi Kościańskiej”. Periodyk powstał z inicjatywy miejscowego lekarza oraz regionalisty Henryka Florkowskiego (1921–2003). W tym czasie ukazały się cztery tomy tego wydawnictwa. Pierwszy obejmował lata 1961–1971, drugi 1971–1974, trzeci 1975–1978, czwarty 1979–1980 (wydany dopiero w 1985 roku)³⁸.

Wydawanie dwumiesięcznika „Przyjaciel Ludu”, czasopisma popularnonaukowego o tematyce historyczno-kulturalnej i regionalistycznej (skupiającego się głównie na ziemi leszczyńskiej), rozpoczęło, stosunkowo późno, bo w lutym 1986 roku Leszczyńskie Towarzystwo Kulturalne³⁹. Periodyk ten posiadał starą XIX-wieczną tradycję, ukazywał się bowiem w latach 1834–1849, i jest traktowany przez niektórych badaczy w kategoriach pierwszego regionalnego czasopisma Wielkopolski⁴⁰. Wcześniej „Przyjaciel Ludu”, jako wkładka do „Biuletynu Powiatowego” wydawanego w Kościanie, ukazał się też czterokrotnie na przełomie lat 1945/1946.

Szczególnym przypadkiem czasopisma regionalistycznego jest „Kronika Miasta Poznania”⁴¹, wydawana od stycznia 1923 roku jako organ

---

kubiak, Ewa Komorowska, Danuta Konieczka-Śliwińska, Ryszard Marciniak, Władysław Jan Przybylski, Mikołaj Pukianiec, Bogdan Walczak.

³⁸ Zob. K. Zimniewicz, *Towarzystwo Miłośników Ziemi Kościańskiej*, „Kronika Wielkopolski” 1986, nr 3, s. 168–169. Szerzej o Towarzystwie Miłośników Ziemi Kościańskiej zob. K. Zimniewicz, *Towarzystwo Miłośników Ziemi Kościańskiej (1961–1976)*, „Rocznik Leszczyński” 1977, t. I, s. 347–360.

³⁹ Grupę inicjującą reaktywowanie czasopisma stanowiło grono regionalistów z Gostynia, Kościana i Leszna (m.in.: Zdzisław Smoluchowski, Stanisław Sroka, Jerzy Zielonka, Henryk Florkowski, Stefan Jankowiak, Marian Koszewski, Romuald Oźga). Na zawartość czasopisma składały się artykuły poświęcone problematyce odkryć archeologicznych w regionie leszczyńskim, sztuce sakralnej i świeckiej, problematyce odzyskania niepodległości przez Polskę, mniejszości żydowskiej. Periodyk posiadał objętość około 30–50 kolumn i ukazywał się w nakładzie 300–500 egz. Redaktorem naczelnym był Zdzisław Smoluchowski, zaś od 1988 roku Barbara Głowinkowska.

⁴⁰ Zob. L. Gomolec, *Regionalizm wielkopolski*, „Kronika Wielkopolski” 1986, nr 3, s. 89.

⁴¹ Inicjatorami czasopisma byli Cyryl Ratajski, ówczesny prezydent Poznania, oraz Zygmunt Zaleski, dyrektor Urzędu Statystycznego m. Poznania. Periodyk wie-

prasowy Towarzystwa Miłośników Miasta Poznania, założonego 14 grudnia 1922 roku w Poznaniu⁴². Uznano wówczas, że czasopismo „ma gromadzić rozprawy historyczne o mieście Poznaniu, a równocześnie ma zawierać przegląd ważniejszych wydarzeń bieżących z uwzględnieniem spraw samorządowo-administracyjnych oraz – w miarę potrzeby – zasadnicze rozprawy o pracy i polityce gminnej”⁴³. Periodyk ukazywał się najpierw jako miesięcznik, zaś od 1927 roku stał się kwartalnikiem. Jego wydawcą było najpierw Towarzystwo Miłośników Miasta Poznania, zaś od 1933 roku Zarząd stoł. miasta Poznania, następnie od 1936 roku Zarząd Miejski w Poznaniu, od 1945 roku Wydział Oświaty, Kultury i Sztuki Urzędu Miejskiego w Poznaniu, od 1964 roku Prezydium Rady Narodowej Miasta Poznania, od 1974 roku Urząd Miasta Poznania, od 1977 roku Urząd Miejski w Poznaniu, od 1990 roku Rada Miasta Poznania⁴⁴. Wydawanie periodyku zawieszono w latach 1940–1944 oraz 1951–1955. Od 1956 roku gruntownie zmienił się profil czasopisma. Zaniechano prawie całkowicie działu historycznego, a jego miejsce zajęły – zgodnie z realiami realnego socjalizmu – materiały dotyczące współczesności oraz przyszłości miasta Poznania⁴⁵. Sytuacja w tej dziedzinie uległa zmianie po 1989 roku, gdy stanowisko redaktora naczelnego objął w 1990 roku Jacek Wiesiołowski. Od tego czasu kwartalnik

---

lokrotnie zmieniał tytuł i podtytuł, częstotliwość ukazywania się oraz wydawcę. W latach 1923–1939 nosił nazwę „Kronika Miasta Poznania. Miesięcznik poświęcony sprawom kulturalnym stoł. m. Poznania”. Od 1945 roku zmienił się tytuł czasopisma na „Kronika Stoł. M. Poznania”. Od 1947 roku powrócono do pierwotnego tytułu „Kronika Miasta Poznania. Kwartalnik poświęcony sprawom kulturalnym miasta Poznania”. Od 1959 roku zmienił się podtytuł czasopisma na „Kwartalnik poświęcony problematyce współczesnego Poznania”. Czasopismo od początku ukazywało się dzięki wsparciu finansowemu władz miasta Poznania.

⁴² Zob. J. Rotnicka, *85 lat Towarzystwa Miłośników Miasta Poznania*, „Filatelista Polski” 2007/2008, nr 1/2, s. 13–16; A. Zarzycki, *Tylko z miłości powstaje czyn twórczy. Cyryl Ratajski – założyciel Towarzystwa Miłośników Miasta Poznania*, „Filatelista Polski” 2007/2008, nr 1/2, s. 5–12.

⁴³ „Kronika Miasta Poznania” 1923, nr 1.

⁴⁴ Na czele redakcji czasopisma stali kolejno: Zygmunt Zaleski (od 1923), Stanisław Strugarek (od 1945), Marian J. Mika (od 1947), Stanisław Krokowski (od 1949), Janusz Ziółkowski (od 1956), Adela Sitkowska (od 1959), Janusz Przewoźny (od 1960), Janusz Dembski (od 1964), Andrzej Goćwiński (od 1972), Jacek Wiesiołowski (od 1990). Ważną rolę w dziejach czasopisma od 1 lutego 1959 roku odegrał sekretarz jego redakcji, Tadeusz Światała.

⁴⁵ Zob. T. Światała, *Redaktorzy „Kroniki” w latach 1923–1960*, „Kronika Miasta Poznania” 1963, nr 3.

zajmuje się głównie problematyką historyczną miasta Poznania, a jego kolejne wydania mają monograficzny charakter.

Wzorem „Kroniki Miasta Poznania” od 1973 roku na mapie ówczesnej prasy regionalnej (ze względu na zasięg kolportażu, obejmujący województwa regionu wielkopolskiego: kaliskie, konińskie, leszczyńskie, pilskie, poznańskie) oraz czasopiśmiennictwa regionalistycznego (z powodu zainteresowania wydarzeniami historycznymi, wybitnymi postaciami regionu oraz tradycją kulturową Wielkopolski) pojawił się kwartalnik popularnonaukowy „Kronika Wielkopolski”⁴⁶, powołany uchwałą Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu i wydawany przez Urząd Wojewódzki w Poznaniu⁴⁷ (od 1993 roku przez Wojewódzką Bibliotekę Publiczną w Poznaniu)⁴⁸. Kwartalnik ten zastąpił „Zeszyty Wielkopolskie”. Jednocześnie zlikwidowano następujące czasopisma: „Sprawy Oświaty i Kultury Województwa Poznańskiego” oraz „Biuletyn Informacyjny WTK”.

---

⁴⁶ Zadania kwartalnika określono następująco: „Podstawą wyjściową koncepcji «Kroniki Wielkopolski» jest dążenie do maksymalnego zbliżenia nauki z praktyką codziennego działania. [...] Nie zamierzamy unikać wypowiedzi kontrowersyjnych, pragniemy prowokować polemiki i dyskusje, w intencji szukania najlepszych rozwiązań i naświetlań poszczególnych zjawisk naszego życia. Wyraźnie zarazem akcentujemy równoległość treści materialnych, dyscyplin technicznych z humanistycznymi, świadomi faktu, iż jedynie pełna harmonia tych treści zezwoli na stworzenie społeczeństwa nie tylko stojącego na wysokim poziomie cywilizacyjnego rozwoju, ale jednocześnie bogatego w wartości kulturowe, wsparte na przemyślanym i przeżytych systemie norm etycznych”. Cyt. za: „Kronika Wielkopolski” 1973, nr 1, s. 1.

⁴⁷ Szerzej o dziejach „Kroniki Wielkopolski” w jej pierwszym dziesięcioleciu zob. J. Załubski, „Kronika Wielkopolski” w latach 1973–1983, „Kronika Wielkopolski” 1984, nr 1, s. 128–144.

⁴⁸ Na czele redakcji „Kroniki Wielkopolski” stali w kolejności: Eugeniusz Paukszta (do 1979), Czesław Łuczak (1979–1990), Piotr Maluśkiewicz (od 1991). Czasopismo jest regionalnym kwartalnikiem popularnonaukowym, prezentującym różnorodne materiały dotyczące Wielkopolski, ze szczególnym uwzględnieniem historycznego spojrzenia na dzieje tego regionu. Zamieszcza przegląd ważniejszych współczesnych wydarzeń społecznych, kulturalnych, sportowych, politycznych, ekonomicznych, religijnych w Wielkopolsce. Wśród stałych działów: Artykuły i studia, Książki o Wielkopolsce, Na mapie Wielkopolski, Sylwetki Wielkopolan, Wiadomości z miast i gmin, Wspomnienia, Wydarzenia, problemy, opinie. Szerzej na ten temat zob. P. Anders, „Kronika Wielkopolski”. *Czasopismo o regionie i dla regionu*, w: *Czasopisma naukowe bibliotek, archiwów, muzeów. Tradycje – role – perspektywy*, pod. red. A. Królczyk, Kórnik 2010, s. 159–162.

Do kategorii regionalistycznych wyspecjalizowanych czasopism hobbystycznych możemy zaliczyć periodyki wydawane przez Polski Związek Filatelistów (PZF). Przykładem tej kategorii prasowo-wydawniczej były „Wielkopolskie Wiadomości Filatelistyczne”, kwartalnik ukazujący się od września 1966 roku pod egidą Zarządu Okręgu Wielkopolskiego PZF w Poznaniu⁴⁹.

Ciekawym przykładem wyspecjalizowanego czasopisma regionalistycznego o charakterze turystyczno-krajoznawczym był kwartalnik „Wielkopolska”, wydawany od 1983 roku przez Zarząd Wojewódzki Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (PTTK) w Poznaniu (redaktorem odpowiedzialnym w latach 1983–1990 był Edmund Nadolski)⁵⁰. Podobne cechy wykazywały „Szkice Zbąszyńskie”, wydawane w latach 1984–1989 najpierw przez Komisję Krajoznawczą PTTK w Zielonej Górze, a później przez Zbąszyńskie Towarzystwo Naukowo-Kulturalne (na czele redakcji stał Zenon Matuszewski).

Nieco inny charakter posiadały czasopisma regionalistyczne inicjowane przez organy władzy oraz administracji państwowej szczebla lokalnego w ramach liberalizacji systemu komunikowania po zniesieniu warunków stanu wojennego. Należały do nich „Zapiski Jarocińskie”, regionalistyczny kwartalnik popularno-historyczny wydawany przez Urząd Miasta i Gminy w Jarocinie od 1983 roku i rozpowszechniany na terytorium byłego powiatu jarocińskiego do 1995 roku⁵¹. Analogiczny charakter

---

⁴⁹ Czasopismo ukazywało się do 1976 roku w nakładzie jednorazowym około 500 egzemplarzy. Na czele redakcji stał Władysław Alexiewicz. Była to swoista kronika działalności okręgu wielkopolskiego PZF, w której znalazły się prezentacje sylwetek wybitnych członków PZF, informacje o zbiorach filatelistycznych, wystawach znaczków pocztowych oraz okolicznościowych spotkaniach. Objętość około 40 kolumn.

⁵⁰ Od numeru 27 (1991) zmieniono podtytuł czasopisma na kwartalnik krajoznawczo-turystyczny PTTK. Redaktorami naczelnymi byli kolejno: Jerzy Bogucki oraz Stefan Anioła. W latach 1983–1992 ukazało się 30 numerów kwartalnika. Warto wspomnieć, że za twórcę regionalizmu turystyczno-krajoznawczego w Polsce uważa się Aleksandra Patkowskiego. Zob. Z. Wójcik, *Aleksander Patkowski pionier regionalizmu turystyczno-krajoznawczego w Polsce*, Radom 2003.

⁵¹ Od numeru 20, który ukazał się w 1991 roku, czasopismo przekształcono w rocznik i wydawano pod egidą Biblioteki Publicznej oraz Muzeum Regionalnego w Jarocinie. W skład zespołu redakcyjnego wchodził: Eugeniusz Czarny, Andrzej Frąckowiak, Wiesław Sיעiński. Do 1995 roku wydano 22 tomy czasopisma. Periodyk reaktywowano w listopadzie 2005 roku jako kwartalnik, który był wydawany przez Fundację 750-lecia Jarocina oraz Muzeum Regionalne w Jarocinie. Na czele redakcji stanął Eugeniusz Czarny.

posiadały „Wiadomości Kościańskie”, miesięcznik społeczno-kulturalny, wydawany przez Miejską Radę Narodową w Kościanie, który ukazywał się od czerwca 1988 roku. Na czele redakcji stanął Jerzy Wizerkaniuk⁵². Podobnym periodykiem był kwartalnik „Gazeta Wągrowiecka”, z podtytułem „Pismo Ziemi Pałuckiej”, powołany do życia przez ówczesnego Naczelnika Miasta i Gminy Wągrowiec. Inicjatorem czasopisma, które miało charakter społeczno-kulturalny, był Jerzy Mianowski, członek Miejskiej Rady Kultury w Wągrowcu (późniejszy założyciel i redaktor naczelny konkurencyjnego tygodnika „Głos Wągrowiecki”). Periodyk ukazywał się od stycznia 1989 roku do kwietnia 1990 roku na obszarze gmin dawnego powiatu wągrowieckiego: Damasławek, Gołańcz, Mieścisko, Rogoźno, Skoki, Wapno, Wągrowiec.

W tym nurcie specyficzną rolę na rynku czasopiśmiennictwa regionalistycznego w Wielkopolsce w latach osiemdziesiątych odgrywały periodyki poszczególnych ogniw Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego (1982–1989)⁵³ – organizacji animowanej przez władze w 1982 roku w kooperacji z licencjonowanymi podmiotami społecznymi⁵⁴. Dużą część objętości tych czasopism zajmowały materiały dotyczące historii regionu, wybitnych postaci, zabytków, działalności stowarzyszeń społeczno-kulturalnych, dorobku miejscowych animatorów kultury i twórców, które mogły się w tamtym czasie ukazywać legalnie jedynie pod patronatem PRON-u⁵⁵. W dawnym województwie

---

⁵² Później na krótko wydawcą czasopisma został Urząd Miejski w Kościanie, zaś od 28 lutego 1991 roku periodyk przejął prywatny wydawca. Czasopismo ukazuje się nieregularnie, na ogół 3–4 razy w roku. Wydawnictwo ma charakter społeczno-kulturalny z przewagą materiałów historyczno-krajoznawczych dotyczących głównie powiatu kościańskiego. Jest rozpowszechniane w nakładzie około 3 tys. egz.

⁵³ Zob. *Deklaracja programowa, kierunki i metody działania, zasady statutowe, uchwalone przez I Kongres Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego 7–9 maja 1983 r.*, Warszawa 1983; *I Kongres Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego. Materiały i dokumenty*, Warszawa 1983.

⁵⁴ Stowarzyszenie PAX, Chrześcijańskie Stowarzyszenie Społeczne, Polski Związek Katolicko-Społeczny.

⁵⁵ Zdzisław Kościański, jeden ze współtwórców „Wiadomości Nowotomyskich”, miesięcznika PRON-u ukazującego się w Nowym Tomysłu, w taki sposób skomentował działalność czasopisma i jego redakcji: „«Wiadomości Nowotomyskie» zaczęły ukazywać się jeszcze w takim czasie, gdy konieczny był patronat PRON-u, nie miał on jednak de facto wielkiego wpływu na to pismo. Na pierwszej stronie czasem ukazywały się jakieś informacje z ich klucza, ale nie pisaliśmy

poznańskim ukazywały się takie miesięczniki pronowskie, jak: „Echa Opalenickie” (wydawane od 1983 roku)⁵⁶, „Głos Śremski” (ukazywał się w latach 1984–1989), „Kórnicanin” (wydawany w Kórniku w latach 1988–1989), „Wiadomości Grodziskie” (kolportowane w latach 1986–1989), „Wiadomości Nowotomyskie” (ukazujące się w latach 1986–1989) czy „Ziemia Szamotulska” (wydawana w latach 1988–1989).

Naukowy charakter wśród czasopisma regionalistycznych posiadały w szczególności roczniki, których zainteresowanie ogniskowało się na historii oraz współczesności poszczególnych subregionów Wielkopolski, takich jak subregion kaliski, koniński, leszczyński czy pilski. Nale-

---

o tym, co robi władza, ale jak żyją nowotomysłanie. Staraliśmy się dorzucić do dokumentowania tej rzeczywistości swój kamyk, a czasem dolać oliwy do ognia i pobudzić czytelników do myślenia. [...] Chociaż teksty były różnej jakości, to na pewno dawały obraz regionu, który inaczej uległby zapomnieniu. Wydawnictwo to miało czasem specyficzny smaczek, w niektórych tekstach używano specyficznego języka, ale w sumie pisaliśmy, co chcieliśmy” (cyt. za: S. Kupiec, ... *jestem obciążony historią – rozmowa z drem Zdzisławem Kościańskim o prawdzie historycznej, narodowej pamięci, mitach dotyczących kawalerii, mediach i zobowiązaniach moralnych*, „Przegląd Nowotomyski” 2010, nr 2, s. 76).

⁵⁶ Pierwszy numer czasopisma ukazał się na 21 dni przed zniesieniem stanu wojennego i był wydany właściwie nielegalnie. Jego głównym animatorem i redaktorem naczelnym był Zygmunt Duda, opalenicki społecznik regionalista. Wspominając tamte czasy, stwierdził: „Pojawienie się w lipcu 1983 roku czterostronicowego pisma, formatu A-4, pod tytułem «Echa Opalenickie» w nakładzie 1000 egzemplarzy, finansowanego przez Radę Miejsko-Gminną PRON w Opalenicy, rozpowszechnianego przez kioski «Ruch» i sklepy geesowskie, przyjęto ze zdziwieniem i niedowierzaniem, że w mieście pojawia się miejscowe słowo drukowane. [...] Na łamach «Echa Opalenickiego» miejscowi regionaliści odkrywali przeszłość «małej ojczyzny» [...] Podejmowano tematy polityczne, sportowe, gospodarcze, oświatowe. [...] Obowiązek prezentacji tekstów w cenzurze poznańskiej wypełniał niezmiennie redaktor naczelny. Ukazały się trzy krótkie artykuły poza cenzurą, dotyczyły Katynia, Piłsudskiego, «noża w plecy» w 1939 roku... i udało się to wszystko. Miejscowe władze tych tekstów «nie zauważyły». Podejmowano tematykę wiejską, zakładów pracy, przez co zyskiwano czytelników tych środowisk. «Echa Opalenickie» jako pierwsze (czy jedyne?) otrzymały odznakę honorową za zasługi w rozwoju województwa poznańskiego (21 czerwca 1989) [...] Czytelnictwo sięgało w początkowych latach 70–90% nakładu [...] Jako redaktor naczelny byłem zapraszany oficjalnie do obsługi zebrań, narad, uroczystości... [...] «Echa Opalenickie» zajmowały się interwencją, przyjmowały skargi, ingerowały w sprawy. Były za to podziękowania. Pismo promowało ludzi i sprawy, służyło radą i poradą. Mieliśmy swego prawnika, lekarza-społecznika, budowlańca, telefon interwencyjny, dyżurnego fotografa” (cyt. za: R. Kowalczyk, *Wczoraj i dziś prasy lokalnej w Polsce*, Poznań 2002, s. 243).

żały do tej kategorii takie czasopisma, jak wspomniany już wcześniej, założony w 1966 roku „Rocznik Nadnotecki”, który przetrwał aż do końca lat dziewięćdziesiątych (kolportowany głównie na obszarze dawnego województwa pilskiego oraz pojezierza wałeckiego do 1999 roku)⁵⁷. „Rocznik Kaliski”, wydawany od 1968 roku przez kaliski oddział Polskiego Towarzystwa Historycznego, obejmujący swoim zainteresowaniem szeroko ujmowaną Ziemię Kaliską (w latach 1975–1998 województwo kaliskie). Od 2008 roku wydawcą czasopisma jest Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk⁵⁸. „Rocznik Wielkopolski Wschodniej” (od 1975

---

⁵⁷ Czasopismo powstało z inicjatywy Międzypowiatowej Rady Współpracy Regionu Nadnoteckiego przy współudziale koła Polskiego Towarzystwa Historycznego w Pile. Ze względu na zakres zainteresowania oraz zasięg kolportażu rocznik określano jako międzywojewódzki, obejmował bowiem powiaty województwa poznańskiego (chodzieski, czarnkowski, pilski, trzeciecki), koszalińskiego (wałeccki, złotowski) oraz bydgoskiego (wyrzyski). Pierwszym redaktorem naczelnym „Rocznika Nadnoteckiego” był wybitny polski historyk profesor Jerzy Topolski, który w pierwszym numerze periodyku napisał: „Poprzez powiązanie przeszłości z teraźniejszością ma «Rocznik» służyć poszerzaniu i rozwijaniu wszechstronnej wiedzy o pięknym regionie nadnoteckim. W ten sposób, niezależnie od swej bezpośredniej społecznej, politycznej i kulturalnej roli, powinien on stanowić odpowiedni wkład do naukowego poznania polskiej rzeczywistości – przeszłej i tej aktualnej, wykrywającej śmielsze z każdym rokiem perspektywy rozwojowe, perspektywy nieznanne przeszłym pokoleniom”. W skład pierwszej redakcji wchodził m.in. Zdzisław Kaczmarczyk, Gerard Labuda, Michał Szczaniecki. Na utrzymanie i rozwój czasopisma szczególnie wpływ wywarł profesor Zygmunt Boras (1927–2008), który był sekretarzem redakcji (1966–1976), następnie zastępcą redaktora naczelnego (1977–1993) oraz redaktorem naczelnym (1994–1999). Bezpośrednim protoplastą „Rocznika Nadnoteckiego” był „Rocznik Pilski”, ukazujący się z inicjatywy Polskiego Towarzystwa Historycznego – koło w Pile w latach 1960 i 1962, którego redaktorem naczelnym był Janusz Deresiewicz (do współinicjatorów czasopisma należał Franciszek Żmizdiński, regionalista, publicysta i społecznik pilski, ur. 1920, zm. 1975), a sekretarzem redakcji Zygmunt Boras. Następcą „Rocznika Nadnoteckiego” są „Zeszyty Staszicowskie”, wydawane pod auspicjami Muzeum Okręgowego im. Stanisława Staszica w Pile od 1998 roku. Szerzej na temat zawartości „Rocznika Pilskiego” oraz „Rocznika Nadnoteckiego” zob. M. Bochan, *Bibliografia zawartości „Rocznika Pilskiego” i „Rocznika Nadnoteckiego” 1960–1993*, „Rocznik Nadnotecki” 1994, t. XXV; idem, *Bibliografia zawartości „Rocznika Nadnoteckiego”*, „Rocznik Nadnotecki” 1999, t. XXX.

⁵⁸ Idea czasopisma zrodziła się w okresie jubileuszowych obchodów XVIII wieków Kalisza. Periodyk zajmował się głównie dziejami Ziemi Kaliskiej oraz bieżącymi wydarzeniami, zachodzącymi na tym obszarze (miasto Kalisz oraz powiaty kaliski, ostrowski, pleszewski). W skład kolegium redakcyjnego wchodził uczeni tej miary, co Aleksander Gieysztor, Gerard Labuda czy Władysław Rusiński, co gwarantowało

roku „Rocznik Koniński”⁵⁹, ukazujący się od 1973 roku i wydawany przez Wojewódzką Bibliotekę Publiczną w Koninie (czasopismo kolportowano do 1982 roku na terytorium dawnego województwa konińskiego, jego edycję wznowiono w 1987 roku). „Rocznik Leszczyński” rozpowszechniany na obszarze dawnego województwa leszczyńskiego w latach 1977–1989 (jego wznowienie nastąpiło dopiero w 2010 roku, w którym ukazał się 10 tom)⁶⁰.

---

najwyższy poziom zamieszczanych w nim materiałów historycznych. Na czele redakcji stał najpierw Władysław Rusiński (1911–1986), a później Andrzej Nowak. W maju 2005 roku ukazał się jubileuszowy XXX tom „Rocznika Kaliskiego”. Na zawartość czasopisma składały się następujące działy: Rozprawy i Studia, Materiały, Informacja naukowa, Kronika, Recenzje.

⁵⁹ Poprzednikiem czasopisma była „Ziemia Konińska”, ukazująca się w wersji powielanej w latach 1969–1972 z inicjatywy wychowanków konińskiej szkoły średniej (Antoniego Studzińskiego, Stanisława Wiśniewskiego, Andrzeja Nowaka). Na czele redakcji „Rocznika Wielkopolski Wschodniej”, a później „Rocznika Konińskiego” stał Marian Szczepaniak, który w pierwszej edycji czasopisma napisał: „ambicją wspomnianych czynników (wychowanków szkoły, władz powiatowych oraz zarządu Konińskiego Towarzystwa Kulturalnego) było uruchomienie czasopisma naukowego uwzględniającego szerszy zakres problematyki, służącego zarówno głębszemu poznaniu przeszłości regionu konińskiego, jak i śledzeniu aktualnych w nim przemian gospodarczych, społecznych i kulturalnych”. W składzie komitetu redakcyjnego rocznika znaleźli się wybitni polscy uczeni: Józef Burszta, Stanisław Kubiak, Jerzy Topolski, Lech Trzeciakowski, Zbigniew Tyszcza. Na działy periodyku składały się: Rozprawy i studia, Materiały, Recenzje, Z życia regionu. Zasięg rocznika obejmował miasto Konin oraz powiaty: koniński, kolski, turecki, słupski. Czasopismo nie wydawano w latach 1983–1986. Od 2003 roku rocznik wydawała Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koninie we współpracy z Urzędem Miasta Konina oraz Starostwem Powiatowym w Koninie, a na czele redakcji stanął Józef Orczyk, ówczesny rektor PWSZ w Koninie. Współczesny „Rocznik Koniński” zawiera artykuły dotyczące historii i współczesności Ziemi Konińskiej. Tom 13 rocznika ukazał się w 1999 roku, zaś w latach 2000–2002 czasopisma znowu nie wydawano. Dopiero w 2003 roku ukazał się tom 14, w 2006 roku wydano tom 15, zaś tom 16 pojawił się w październiku 2008 roku pod redakcją Mariana Szczepaniaka.

⁶⁰ Wśród inicjatorów czasopisma znaleźli się miejscowi organizatorzy i działacze ruchu kulturalnego, między innymi: Małgorzata Halec, Stanisław Chmielowski, Wawrzyniec Kopczyński, Aleksander Piwoń, Zdzisław Smoluchowski. Na czele redakcji „Rocznika Leszczyńskiego” stanął Marian Szczepaniak, a w skład kolegium redakcyjnego weszli: Antoni Czubiński, Andrzej Kwilecki, Walerian Sobisiak. Czasopismo miało trzy działy: Rozprawy (obszerniejsze studia z zakresu różnych dyscyplin naukowych), Materiały (doniesienia z badań naukowych, przyczynki, informacje, publikacje zbiorowe), Kronika (artykuły o ważniejszych wydarzeniach aktualnych w regionie oraz recenzje). Jego redaktorzy w pierwszym numerze tak pisali

Regionalistyczne inicjatywy prasowo-wydawnicze podejmowano nie tylko w większych ośrodkach miejskich, głównie w siedzibach ówczesnych województw regionu wielkopolskiego (Kalisz, Konin, Leszno, Piła, Poznań), gdzie działały odpowiednie placówki kulturalne oraz znaczące organizacje o profilu naukowym czy kulturalnym. Podobnie było także w mniejszych środowiskach, w których miejscowe instytucje administracyjne i kulturalne oraz organizacje społeczno-kulturalne inicjowały regionalistyczne czasopiśmiennictwo, aczkolwiek nie zawsze z pozytywnym skutkiem⁶¹. Przykładem udanych inicjatywy o charakterze regionalistycznym jest Rogoźno, w którym Towarzystwo Przyjaciół Rogoźna wspólnie z Muzeum Regionalnym im. Wojciechy Dutkiewicz w Rogoźnie wydawało od 1987 roku monograficzne „Rogozińskie Zeszyty Historyczne”⁶², czy Koźmin Wielkopolski, gdzie od 1988 roku

---

o zadaniach czasopisma: „ma na celu poszerzać i pogłębiać dotychczasową wiedzę o tradycjach regionu oraz różnych aspektach aktualnych jego przeobrażeń gospodarczych, społecznych i kulturalnych, a także ukazywać perspektywę nowo powołanej jednostki administracyjnej. [...] Zainteresowania «Rocznika» koncentrować się zatem będą: po pierwsze – na rozmaitych [...] aspektach dziejów regionu; po drugie – na zagadnieniach związanych z kształtowaniem obecnego społeczno-gospodarczego oblicza województwa; po trzecie – na kierunkach i tempie przyszłych jego ekonomicznych, społecznych i kulturalnych przeobrażeń” (*Od redakcji*, „Rocznik Leszczyński” 1977, t. 1, s. 9–10). Czasopismo ukazywało się regularnie w latach 1977–1982, w których wydano 6 tomów, następny 7 tom ukazał się dopiero w 1985 roku, zaś 9 tom w 1989 roku. Zob. J. M. Halec, *Roczników dziewięć*, „Rocznik Leszczyński” 2010, t. 10, s. 9–13.

⁶¹ Taki bowiem był finał przygotowań Społecznego Komitetu Regionalnego Powiatu Gostyńskiego, który powstał 24 kwietnia 1957 roku, do wydawania najpierw w 1958 roku „Kroniki Gostyńskiej” (pismo pod tym tytułem ukazywało się w Gostyniu w okresie międzywojennym i miało charakter historyczno-kulturalny), później „Ziemi Gostyńskiej” w 1959 roku. Inicjatywa prasowo-wydawnicza lokalnych działaczy z Gostynia została w końcu zaspokojona, lecz tylko połowicznie. Wyrażono bowiem zgodę na druk powielany „Biuletynu Kulturalnego Społecznego Komitetu Regionalnego Powiatu Gostyńskiego – Oddział Wielkopolskiego Towarzystwa Kulturalnego” do użytku wewnętrznego w ilości 100 egzemplarzy. Wydano zaledwie cztery numery tej namiastki gostyńskiego czasopisma regionalistycznego, które redagowali głównie Andrzej Hanyż oraz Stefan Markowski. Podobna sytuacja występowała w Szamotułach, gdzie Towarzystwu Miłośników Ziemi Szamotulskiej w 1957 roku odmówiono wydawania czasopisma regionalistycznego pod tytułem „Z grodu Halszki”.

⁶² Pierwszy numer zawierał kalendarium dziejów Rogoźna, drugi omawiał wydarzenia Wiosny Ludów w Rogoźnie, trzeci dotyczył działalności Towarzystwa Tomasza Zana w Rogoźnie, czwarty poświęcono udziałowi mieszkańców Rogoźna

ukazywały się „Szkice Koźmińskie”⁶³, półrocznik o charakterze społeczno-kulturalnym i regionalistycznym, wydawany przez Towarzystwo Miłośników Koźmina Wlkp. we współpracy z Urzędem Miasta i Gminy Koźmin Wlkp.

Nie sposób nie wspomnieć o niezmiernie ważnej, aczkolwiek osobliwej w porównaniu z poprzednimi czasopismami – choćby ze względu na rozległość badań i raczej naukowy charakter – działalności wydawniczej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (PTPN), które publikowało pod wspólnym tytułem „Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk” wyniki prac poszczególnych komisji badawczych (np. historycznej, nauk społecznych, teologicznej). Długowiecznym dziełem PTPN są jednak „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego”, wydawane od 1862 roku⁶⁴.

Być może przykładem swoistego czasopiśmiennictwa o cechach regionalistycznych, charakterze społeczno-kulturalnym oraz rysie naukowo-literackim był miesięcznik „Nurt”⁶⁵, ukazujący się w latach 1965–1989,

---

w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919, piąty ruchowi sportowemu w Rogoźnie, szósty opisowi Rogoźna z 1794 roku, siódmy Bractwu Strzeleckiemu w Rogoźnie w latach 1755–1939, ósmy jest pamiętnikiem Towarzystwa Przyjaciół Rogoźna z lat 1983–1993, dziewiąty dotyczy Rogozińskich Obchodów Przemysławowskich (Przemysł II 1296–1996), dziesiąty Kółka Rolniczego w Rogoźnie w latach 1901–1939, jedenasty tradycji przemysławowskich w Wielkopolsce.

⁶³ W skład komitetu redakcyjnego wchodził m.in. Kazimierz Helwich. Od numeru 23/1999 komitetowi redakcyjnemu przewodniczył dr Michał Pietrowski. Periodyk ukazywał się regularnie dwa razy w roku. Na jego zawartość składają się głównie materiały historyczne, których celem jest przybliżenie mieszkańcom Koźmina Wlkp. dziejów miasta, zabytkowych obiektów architektonicznych oraz wybitnych postaci.

⁶⁴ Rodowód XIX-wieczny mają także inne wydawnictwa PTPN, takie jak „Nowiny Lekarskie” czy „Zapiski Archeologiczne Poznańskie”.

⁶⁵ Miesięcznik „Nurt” ukazywał się w Poznaniu od maja 1965 roku, stanowiąc zwieńczenie wieloletnich starań poznańskiego środowiska literackiego i naukowego o czasopismo zajmujące się szeroko rozumianą problematyką historyczną, regionalną, społeczną. Inspiratorem przedsięwzięcia był Krzysztof Kostyrko, któremu powierzono funkcję redaktora naczelnego miesięcznika. Od numeru szóstego sekretarzem redakcji został Kazimierz Młynarz, który w 1974 roku objął stanowisko redaktora naczelnego. Czasopismo wydawano w nakładzie około 5–10 tys. egzemplarzy. Periodyk po wprowadzeniu stanu wojennego w Polsce, 13 grudnia 1981 roku, przestał się ukazywać. Jego wydawanie wznowiono w maju 1982 roku, zawieszono w 1990 roku. Na jego łamach poruszano wiele zagadnień, między innymi o charakterze pedagogicznym, socjologicznym, historycznym, politologicznym, artystyczno-literac-

którym od 1974 roku kierował Kazimierz Młynarz, późniejszy redaktor naczelny tygodnika „Gazeta Gnieźnieńska”, czasopisma o charakterze społeczno-kulturalnym wydawanego w Gnieźnie od kwietnia do listopada 1991 roku.

Podsumowując powyższe rozważania, przyznać należy, że na rynku wydawnictw prasowych okresu realnego socjalizmu w Polsce występowała kategoria czasopism regionalistycznych. Ich status formalnoprawny, ograniczony wymogami cenzury krąg tematyczny oraz uzależnienie od czynników politycznych w istotny sposób odróżniały tę grupę typologiczną prasy zarówno od jej przedwojennych poprzedników, jak również od ich kontynuatorów po 1989 roku. Czynniki te wpływały wprost nie tylko na ich zawartość, cechy i charakter, ale skutkowały również niewielką liczebnością czasopism regionalistycznych, zawężonym zasięgiem ich kolportażu oraz wyrażały się w takich elementach zewnętrznych, jak objętość czy nakład.

W systemie prasowym Polski powojennej czasopisma regionalistyczne zajmowały z góry przeznaczone dla nich miejsce oraz odgrywały wyznaczoną im specyficzną rolę propagatora nowych idei i praktyki społeczno-politycznej oraz kulturalnej, zgodnych z wytycznymi politycznych dysponentów. Okresy odwilży październikowej 1956 czy zrywu „Solidarności” 1980 na krótko wyrwały je spod ścisłej kurateli władzy, by wkrótce ściągnąć je jeszcze mocniejszymi węzłami podległości. Ich liczba i formalne możliwości działania były bowiem zawsze zależne od decyzji politycznych. Kiedy status czasopism regionalistycznych się poprawiał, był na ogół objawem okresowych słabości władzy, która pod wpływem presji społecznych nastrojów i oczekiwań wyrażała zgodę na ich działalność. Gdy klimat polityczny ulegał zmianie, tak było na przykład w drugiej połowie lat 70-tych, następowała inkorporacja wielu z tych czasopism do grona periodyków partyjnych, rozpoczy-

---

kim. Prezentowano także dokonania i problemy ruchu stowarzyszeń kulturalnych Wielkopolski, między innymi Wielkopolskiego Towarzystwa Kulturalnego. O wysokim poziomie naukowym i literackim czasopisma świadczą nazwiska współpracowników, na przykład: Stanisław Barańczak, Przemysław Bystrzycki, Ryszard Krynicki, Stanisław Lem, Teodor Parnicki, Aleksander Rogalski. Tradycję czasopisma w pewnym sensie kontynuował „Nowy Nurt”, który pojawił się na poznańskim rynku 1 maja 1994 roku jako dwutygodnik z nakładem około 5 tys. egz. Na czele redakcji stanął Krzysztof Szymoniak (jako jedyny ze składu redakcji pracował poprzednio w zawieszonym „Nurcie”). Czasopismo dotrwało do maja 1996 roku.

nając proces kanalizowania ich zainteresowania i przekształcania profilu społeczno-kulturalnego w społeczno-polityczny⁶⁶.

Inne były losy czasopism o cechach regionalistycznych, które powoływały do życia po stanie wojennym (głównie od 1983 roku) lokalne struktury Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego (organizacji swoistego porozumienia narodowego, stworzonej przez władze PRL-u w 1982 roku)⁶⁷ oraz różne stowarzyszenia o charakterze społeczno-kulturalnym, naukowo-kulturalnym czy turystyczno-krajoznawczym. Ich inspiratorami i animatorami były głównie środowiska o charakterze społeczno-politycznym, społeczno-kulturalnym, naukowo-kulturalnym, turystyczno-krajoznawczym. Chociaż w sposób wyraźny nie kontestowały one systemu ustrojowego i politycznego PRL-u, to jednak oczekiwały większych reform, także w dziedzinie wolności i praw obywatelskich. Tej grupie czasopism regionalistycznych na ogół towarzyszyły rozliczne problemy natury politycznej, personalnej, organizacyjnej, finansowej. Zgoła inaczej przedstawiała się sytuacja periodyków o cechach regionalistycznych, które wydawały w latach osiemdziesiątych lokalne jednostki władzy i administracji państwowej. Miały one bowiem oparcie polityczne, organizacyjne, finansowe zarówno w lokalnych strukturach partyjnych, jak i organach władzy i administracji lokalnej. Część z nich przetrwała trudny okres transformacji systemowej (na przykład „Kronika Wielkopolski”), inne przestały się ukazywać, aczkolwiek niektóre z nich później reaktywowano, zaś jeszcze inne zmieniły wydawcę i charakter, stając się czasopismami lokalnymi.

---

⁶⁶ Przykładem jest miesięcznik regionalny „Ziemia Kaliska”. Podobnie postąpiono z miesięcznikiem „Ziemia Nadnotecka”, ukazującym się od 1961 roku, który w listopadzie 1979 roku uległ transformacji w „Tygodnik Piłski – Ziemia Nadnotecka” i był wydawany pod egidą Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Pile.

⁶⁷ Miesięczniki pronowskie kontynuowały swoją działalność przez krótszy lub dłuższy okres po przełomie politycznym 1989 roku, po którym rozwiązano PRON. Ich wydawcą były na ogół miejscowe stowarzyszenia społeczno-kulturalne. Na przykład „Głos Śremski” od czerwca 1989 roku do stycznia 1991 roku wydawało Towarzystwo Miłośników Śremu. „Wiadomości Nowotomyskie” od sierpnia 1989 roku przekształciły się w miesięcznik społeczno-kulturalny, a wkrótce, bowiem od października 1989 roku stały się miesięcznikiem Nowotomyskiego Towarzystwa Kulturalnego. Pod jego skrzydłami pozostawały aż do końca, czyli do grudnia 1993 roku.

An outline of the tradition and development of regionalist periodicals and publications in Wielkopolska from the end of World War II to 1989

Summary

This paper presents the tradition and development of regionalist periodicals and publications in Wielkopolska from the end of World War II to 1989. The author refers to the rich traditions of this type of publication dating back to the period of Prussian partition and the inter-war period. He indicates the socio-political conditions of regionalist publications in post-war Poland which actually limited its development. He exemplifies the achievements of social and cultural, scientific, and tourist associations as well as state institutions in maintaining regionalist publications from the post-war period to the socio-political transformation of 1989.

